

LANTBRUKSHÖGSKOLAN
UPPSALA

**BEVATTNINGSFÖRETAGEN
OCH VATTENLAGEN**

Åke Wikner

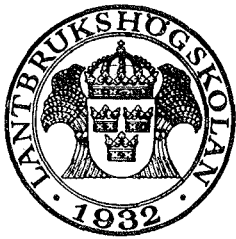
INSTITUTIONEN FÖR MARKVETENSKAP

ISBN 91-7088-622-9

AVDELNINGEN FÖR LANTBRUKETS HYDROTEKNIK

STENCILTRYCK NR 94

UPPSALA 1976

LANTBRUKSHÖGSKOLAN
UPPSALA

BEVATTNINGSFÖRETAGEN OCH VATTENLAGEN

Åke Wikner

INSTITUTIONEN FÖR MARKVETENSKAP

ISBN 91-7088-622-9

AVDELNINGEN FÖR LANTBRUKETS HYDROTEKNIK

STENCILTRYCK NR 94

UPPSALA 1976

Förord

Det ökade intresset för jordbruksbevattning och det därmed förbundna stegradet behovet av vattenuttag för detta ändamål har aktualiserat delar av vattenlagen, som tidigare mera sällan funnit tillämpning inom jordbrukssektorn.

Det föreligger därför nu ett framträdande behov av en samlad överblick av bestämmelser i vattenlagen och i annan lagstiftning, som äger tillämpning vid vattenuttag för bevattning. En sådan översikt har här utarbetats av hovrättsrådet Åke Wikner i Vattenöverdomstolen. Arbetet ingår tillsammans med en rad andra frågor i projektet "Studier av vattenanskaffningsfrågor i samband med bevattning", vilket bearbetas vid lantbrukshögskolans avdelning för hydroteknik med undertecknad som projektledare. En arbetsgrupp med representanter för lantbruksstyrelsen, lantbruksnämnderna, naturvårdsverket, fiskeristyrelsen och lantbrukshögskolan under ordförandeskap av avdelningschef Henry Gustafsson medverkar som samordnare av olika aktiviteter inom projektets ram. Arbetet finansieras av Statens Jordbruksnämnd.

Den här lämnade översikten av gällande lagbestämmelser kompletteras i två kommande nummer av denna stenciltrycksserie (nr 95 och 96) med sammanfattningar av avkunnade domar rörande yt- och grundvattenuttag för bevattning.

Uppsala den 21 december 1976

August Håkansson

Bevattningsföretagen och vattenlagen

Åke Wikner

Svea hovrätt, Stockholm

Den under senare år allt vanligare metoden att låta olika grödor undergå bevattning har aktualiserat frågan vilka lagbestämmelser som kan gälla för verksamheten, enkannerligen för uttaget av bevattningsvatten. Bestämmelserna återfinns i vattenlagen. Denna lag börjar emellertid bli ganska ålderstigen; när den skrevs var det inte aktuellt med bevattningsföretag i modern bemärkelse. En ny vattenlag - som förhoppningsvis kommer att innehålla bestämmelser med sikte på bevattningsföretag - håller visserligen på att utarbetas men hinner knappast träda i kraft förrän i början av 1980-talet. I detta läge har det ansetts motiverat att för denna tidskrifts läsekrets lämna en redogörelse för hur den nu gällande vattenlagen (VL) ser på bevattningsföretagen. Redogörelsen kompletteras med vissa hänvisningar till annan lagstiftning som kan vara av intresse i sammanhanget.

Vattendomstolarna har vid sin behandling av bevattningsföretagen stundom haft vissa svårigheter att finna lösningar som tillfredsställer rimliga praktiska krav. De har därvid någon gång - då VL saknat bestämmelser i ämnet eller bygger på principer som inte ansetts taga tillräcklig hänsyn till bevattningsföretagens speciella problem - stannat för lösningar, om vars förenlighet med VL man kan ha olika uppfattning. I det följande berörs - med utgående från författarens uppfattning om innebörden av VL - några sådana frågor, såsom arrendators ställning och tidsbegränsade tillstånd till vattenuttag. Det måste emellertid understrykas att vattendomar som strider mot framställningen i denna del inte utan vidare kan betecknas som felaktiga. De är under alla förhållanden bestämmande för det aktuella bevattningsföretaget, i den mån de inte överklagas och ändras.

1. Olika vattentillgångar som kan utnyttjas för bevattning

VL skiljer mellan ytvatten och grundvatten samt har olika bestämmelser för hur man vid en konflikt med andra intressen får utnyttja dessa båda vattentillgångar. Ytvatten kan (jfr 1 kap 1 § och 2 kap 1 §) definieras som vattnet i vattendrag, sjö eller mindre vattensamling och i havet, dvs. allt vatten på markens yta. Grundvatten är (jfr 1 kap 15 § 1 st) vatten under markytan. - Om grundvatten springer fram exempelvis i ett sandtag och där bildar en vattensamling, är denna vattensamling förmodligen att betrakta

som ytvatten, även om ett utnyttjande av vattensamlingen påverkar grundvattentillgången i grannfastigheternas brunnar.

Ytvatten och grundvatten inom den egna fastighetens gränser har man i princip rätt att fritt råda över och tillgodogöra sig för bevattning, så länge man därigenom inte gör skada eller intrång på allmänna eller redan etablerade enskilda intressen till samma vattentillgång (1 kap 1 § och 15 § 1 st). Även om skada eller intrång skulle uppstå, kan man få tillgodogöra sig vattnet, men då först efter tillstånd av vattendomstolen och mot utgåvande av skadestånd. Vattendomstolen gör efter ansökan av bevattnaren en avvägning mellan å ena sidan nyttan och å andra sidan olägenheten av vattenuttaget. För att vara tillåtligt måste uttaget uppvisa väsentligt större nyttovärde än värdet av skada och intrång på enskilda motstående intressen. Vattenuttaget får inte heller i beaktansvärd grad inverka oförmånligt på allmänna intressen, såsom fiske och sanitära förhållanden. - Vattendomstolens tillåtlighetsprövning behandlas närmare under 3. nedan.

I VL finns inga bestämmelser som gör det möjligt för en fastighetsägare att tvångsvis tillgodogöra sig en vattentillgång utanför den egna fastighetens gränser. Det finns, annorlunda uttryckt, ingen möjlighet att med stöd av VL expropriera sig till annans vatten för att utnyttja detta till bevattning. Vill man utnyttja en vattentillgång inom annans fastighet, är man i stället hänvisad till att söka träffa avtal med den andra fastighetens ägare om rätt att taga vattnet. Ett sådant avtal är att betrakta som ett avtal om nyttjanderätt (jfr 7 kap 3 § jordabalken) eller servitut (jfr 14 kap 1 § jordabalken) och kan inskrivas hos inskrivningsmyndigheten i domsagan (jfr 7 kap 10 § jordabalken). I båda fallen får man nog vara beredd att betala ersättning för rätten att taga vattnet. Man kan också tänka sig att man köper ett område av den andra fastigheten, innehållande ytvatten eller grundvatten, vilket avstyckas för sammanläggning med den egna fastigheten. - En möjlighet att tvångsvis tillförsäkra en fastighet vatten från en annan fastighet kan vara att genom fastighetsreglering enligt fastighetsbildningslagen bilda ett servitut till vattnet. För att så skall få ske fordras emellertid att tillgången till vattnet bedöms vara av väsentlig betydelse för bevattningsfastighetens ändamålsenliga användning (jfr 7 kap 1 § fastighetsbildningslagen).

Sedan man fått rätt att taga vatten upplåten till sig inom en annans fastighet, följer vid skada på motstående intresse en tillåtlighetsbedömning av vattenuttaget enligt VL, precis på samma sätt som då man utnyttjar en vattentillgång inom egen fastighet. Vitsord att påkalla vattendomstolens prövning av vattenuttag inom annans fastighet har bevattnaren, om han er-

hållit servitutsrätt till vattnet, samt den upplåtande fastighetens ägare.

Så några ord om Jordbruksarrendators rättsliga möjligheter att tillgodogöra sig vatten för bevattning. Om arrendatorn skall ha rätt att utnyttja en vattentillgång inom arrendestället beror i första hand på arrendavtalets utformning. Har sådan rätt uttryckligen tillerkänts honom i avtalet, är det naturligtvis inga problem. Men sådana kan uppstå om avtalet ingenting säger i frågan. Klart får anses vara att arrendatorn, oavsett vad som står i arrendekontraktet, får utnyttja sådana vattenuttag vilka ingår i den drift av arrendestället som förutsatts i kontraktet. Men antag att arrendatorn går över till en driftsform som medför betydligt större vattenförbrukning än som förutsatts. En sådan mer omfattande förbrukning av arrendeställets vattentillgångar är nog beroende av samtycke från fastighetsägaren (jfr 7 kap 3 § och 9 kap 34 § 1 st andra meningen jordabalken). - Härutöver kan framhållas att om arrendatorn har rätt att utnyttja en vattentillgång på arrendestället för bevattning men denna vattentillgång sinar, så torde fastighetsägaren i de flesta fall vara skyldig att åt arrendatorn från annat håll skaffa fram det vatten som erfordras för arrendeställets drift.

Något rättsligt hinder för en arrendator att träffa avtal om nyttjanderätt till vatten från en annan fastighet än arrendestället föreligger självfallet inte. Däremot kan arrendatorn inte företräda arrendestället vid upplåtelse av servitutsrätt till vattnet.

2. Förprövningsskyldighet

Uttag av ytvatten kallas i VL för "bortledande av vatten" ur ett vattenområde. På sådant bortledande skall lagens bestämmelser om "byggande i vatten" tillämpas (2 kap 1 § 2 st). Bestämmelser om när man är skyldig att i förväg inhämta vattendomstols tillstånd till byggande i vatten återfinns i 2 kap 20 § 1 mom. För bevattningsföretagens del innebär dessa bestämmelser att man först får avgöra om vattnet skall bortledas från större bäck eller annat, mer betydande vattendrag (1 mom 1 st andra meningen). I så fall måste man i förväg utverka vattendomstolens tillstånd, så snart det inte är uppenbart att varken allmän eller enskild rätt skadas genom bortledandet. Den som vill bortleda vattnet måste m.a.o. i detta fall vara beredd att visa att han rent objektivt hade fullgoda skäl för att utgå från att skada inte skulle uppstå som följd av hans vattenbortledande. Är han inte beredd till detta, är han tvungen att låta företaget prövas av vattendomstolen innan han startar det. Vill man däremot bortleda vatten från mindre vattendrag än större bäck eller från stillastående vattenområde, är man inte skyldig att förpröva företaget i samma utsträckning. För förprövningsskyldighet krävs i detta

fall att sannolikheten talar för att bortledandet skall orsaka skada (1 mom 2 st första meningen). I dessa fall blir det alltså en annan fördelning av bevisbördan; det blir motsidan som skall visa att bevattnaren borde ha räknat med att skada skulle uppstå.

Förprövningsskyldighet vid uttag av grundvatten regleras i 2 kap 47 § 1 mom. Sådan skyldighet föreligger alltid om uttaget avser större vattenmängd än $300 \text{ m}^3/\text{dygn}$. Vid mindre uttag är man skyldig att söka förhandstillstånd, om det är sannolikt att motstående allmän eller enskild rätt skadas.

Nu kan man ibland vilja ernå den tryggade ställning som ett tillstånd medför, även om förprövningsskyldighet inte föreligger. Det kan naturligtvis ibland också ligga till på det sättet att man har svårt att avgöra om ett vattenuttag fordrar förhandstillstånd eller ej. Vill man då vara på den säkra sidan, kan man med stöd av 2 kap 20 § 1 mom 4 st eller 47 § 1 mom 4 st under alla förhållanden ansöka om tillstånd.

Av vad tidigare anförts framgår att inte vem som helst är behörig att söka vattendomstolens tillstånd till vattenuttag. Om någon som inte har behörighet ansöker om tillstånd, avvisas hans ansökan utan att prövas av vattendomstolen. För att vara behörig sökande måste man ha närmare anknytning till den fastighet från vilken vattnet skall tagas ut. Sådan anknytning föreligger vid äganderätt och servitutsrätt till fastigheten men inte vid arrende- eller annan nyttjanderätt. En arrendator är alltså inte behörig sökande ens för vattenuttag inom arrendestället. Vid nyttjanderätt till vattenuttag måste i stället ägaren till den fastighet från vilken vattnet skall tagas ut uppträda som sökande; det möter alltså inget hinder mot att man söker tillstånd till uttag av vatten som man inte tänker utnyttja själv. - Den som inte är behörig sökande kan inte heller på ansökan av behörig sökande tillerkännas tillstånd till vattenuttaget. Fastighetsägaren kan m.a.o. inte erhålla tillstånd för arrendatorn utan endast för sig själv, varefter han får låta arrendatorn taga ut vattnet inom ramen för fastighetsägarens eget tillstånd.

Vad riskerar man då om man tar ut vatten utan att i förväg ha sökt och erhållit vattendomstolens tillstånd, trots att förprövningsskyldighet föreligger enligt 2 kap 20 eller 47 §? Jo, följande kan då inträffa:

a) Blir det tvist om saken, är man bevisningsskyldig för de förhållanden i vattnet som rådde innan vattenuttaget började (2 kap 26 och 54 §§). Detta kan innebära exempelvis att den som bevattnar med grundvatten måste visa vilka vattenstånd som rådde i hans grannars brunnar innan vattenuttaget började; kan han inte det, godtas grannarnas påståenden om det tidigare vatten-

ståndet - förmodligen till nackdel för bevattnaren, som påstås genom sitt vattenuttag ha sänkt vattenståndet i brunnarna. - Denna rättsverkan inträder dessutom även om förprövningsskyldighet ej förelegat.

b) Man kan bli skadeståndsskyldig (jfr 11 kap 17 § 1 st 24 och 32). Den som lider skadan är visserligen bevisningsskyldig för att skada uppstått och att detta skett som följd av vattenuttaget, men den bevisbörderegeln som angavs under a) kan göra det lättare att få ut skadestånd. - Även denna rättsverkan inträder oberoende av förprövningsskyldigheten.

c) Förbud kan utfärdas mot att fortsätta med vattenuttaget (jfr 11 kap 17 § 1 st 23 och 31). I mera uppenbara fall kan detta enligt 13 kap 8 § 1 st genomföras efter en summarisk handläggning hos överexekutor (= länsstyrelsen).

d) Straff i form av dagsböter eller (mera teoretiskt) fängelse kan utdömas enligt 13 kap 11 §. Förutsättning härför är dock att vederbörande insett eller skäligen bort inse att vattenuttaget varit av sådan art att förhands-tillstånd varit erforderligt (däremot går man inte fri bara för att man, om än aldrig så ursäktligt, var okunnig om VL:s hithörande bestämmelser).

e) Den som anser sig lida skada av ett olaga uttag av vatten har möjlighet att påkalla besiktning enligt 13 kap 3 §. Föres därefter talan om föreläggande att upphöra med vattenuttaget eller om skadestånd, kan enligt samma lagrum den som tar ut vattnet åläggas skyldighet att utge ersättning för besiktningens kostnaden.

De här sanktionerna mot olaga vattenuttag kan göra den som tar ut vattnet benägen att åtminstone i efterhand söka få ett tillstånd till sitt vattenuttag. Det har han också fått möjlighet till enligt 2 kap 25 eller 53 §, och detta vare sig förprövningsskyldighet förelegat eller ej.

I anslutning till VL:s bestämmelser om förprövningsskyldighet kan man fråga sig vad som i det särskilda fallet bör få avgöra om man skall söka vattendomstolens tillstånd till vattenuttag eller ej. Det som först kommer en att rygga tillbaka är kanske tanken på kostnaderna för ett domstolsförfarande. Den som uppträder som sökande i ett vattenmål får ingen ersättning för sina egna rättegångskostnader och är enligt 11 kap 65 § 1 st och 97 § 1 mom 1 och 4 st skyldig att utge ersättning åt sina motparter för deras rättegångskostnader samt att bekosta kungörelser, sakkunnigundersökningar m.m. vid vattendomstolen. Är man flera sökande, torde kostnaderna inte stiga i proportion till antalet sökande; kostnaden för varje enskild sökande blir därför i det fallet oftast lägre. Detta talar för en samverkan mellan tänkbara sökande; man bör m.a.o. inventera skaran av tänkbara bevattnare och söka få fram en gemensam ansökan av samtliga. Föreligger en uttalad konkurrenssituation, dvs. räcker vattnet inte till för alla som vill utnyttja

det för bevattning, finns det emellertid knappast förutsättning för att åstadkomma en sådan samverkan. Det kan också vara otaktiskt att stimulera andra vattenrättshavare att söka tillstånd samtidigt med en själv, eftersom den som först beviljas tillstånd till vattenuttag får en i viss mån privilegierad ställning i förhållande till senare sökande. Däremot kan man alltid tänka sig en samverkan mellan en fastighetsägare med vattenrätt samt en eller flera fastighetsägare som också vill utnyttja samma vattentillgång utan att själva ha vattenrätt till denna. I det fallet kan självfallet endast den förstnämnde fastighetsägaren uppträda som sökande vid vattendomstolen, men ingenting hindrar ju att han förbehåller sig att i efterhand få en viss del av sina domstolskostnader ersatta av de andra fastighetsägarna. - I vissa fall kan läget vara det att en fastighetsägare ligger långt fram med sina planer på bevattning men vet att hans grannar - som också har rätt till vatten inom samma vattentillgång - inte är mogna att starta med bevattning förrän om några år. Då kan det, om vattnet räcker till åt alla, vara lämpligt att söka åstadkomma en samverkan tills vidare utan vattendom för att senare söka tillstånd till det samlade vattenuttaget. Alternativt kan man också, med samtliga fastighetsägare som sökande, redan från början begära tillstånd till uttag av så mycket vatten som går åt för att tillfredsställa alla fastighetsägarna. I så fall bör man anhålla om så lång arbetstid enligt 11 kap 63 § 1 st som möjligt. - I det här sammanhanget bör emellertid också understrykas att uttaget av vatten till var och en för sig av en grupp fastigheter kanske inte medför sådan skada på motstående intressen att förprövningsskyldighet föreligger, medan så otvetydigt blir fallet om alla fastighetsägarna slår sig ihop. Blir dessutom skadan på motstående intressen i sistnämnda fallet så stor att uttaget inte kan tillåtas, finns självfallet inga förutsättningar för samverkan. - VL tillhandahåller inga bestämmelser om samfällighetsbildning för bevattningsändamål. Samverkans- och konkurrensfrågor kan alltså inte - som vid torrläggning - lösas med tillämpning av anslutningsrätt och anslutningstvång till en samfällighet med bestämda regler för delaktighetstal och kostnadsfördelning.

3. Tillåtlighetsprövning

VL:s bestämmelser om tillåtligheten av ett vattenuttag tar sikte på att skydda andra intressen som är knutna till den vattentillgång från vilken vattnet skulle tagas ut. Om inget, vare sig allmänt eller enskilt intresse, påverkas oförmånligt av att man tar ut vatten för bevattningsändamål, är vattenuttaget också utan vidare tillåtligt enligt VL. Detta sägs inte uttryckligen i lagen men framgår av att lagen meddelar bestämmelser om ett företags tillåtlighet endast för det fall att företaget orsakar skada

eller intrång på motstående intressen. (Observera emellertid att uttag av grundvatten utöver 300 m³/dygn enligt vad som angivits under 2. ovan är förprövningsskyldigt, även om det ej orsakar skada eller intrång!)

När VL medger att man får taga ut vatten, även om man därigenom orsakar skada eller intrång, innebär detta att man tillerkänns en expropriationsrätt (eller som det i vattensammanhang brukar kallas: en tvångsrätt) gentemot den skadade. Man får så att säga tillstånd att mot den skadades vilja tillgodogöra sig en del av det värde som hans egendom har för honom. För att något sådant skall kunna tillåtas är det rimligt att förfarandet medför större nytta än skada samt att ersättning utges för skadan. VL:s bestämmelser om tillåtlighet och ersättning syftar också till att garantera detta.

Tillåtlighetsbestämmelserna för ytvattenuttag återfinns främst i 2 kap 3 §. De innefattar till en början en avvägning mot enskilda intressen och innebär krav på att nyttan av vattenuttaget - med avdrag av anläggningskostnaden samt av värdet av skada och intrång på bevattnarens egen egendom - skall uppgå till ett värde som motsvarar tre gånger skada och intrång på annans åker och äng samt två gånger skada och intrång på annans egendom i övrigt.

Nyttan av vattenuttag för bevattning motsvarar väl naturligen nettovärdet av det till följd av bevattningen ökade skördeutfallet i genomsnitt per år, kapitaliserat för all framtid. Skulle emellertid ansökan inte gå ut på att man vill ha tillstånd till vattenuttaget under mer än en begränsad tid, exempelvis 10 år, så räknar man självfallet inte heller med högre värde än de tio årens sammanlagda årsvärden.

Det kan diskuteras vilka företag i vatten som skall beaktas vid tillåtlighetsprövningen. Skada och intrång räknas i första hand på företag som kan stödja sig på en tidigare vattendom. Förmodligen bör man emellertid i andra hand också räkna med företag, som visserligen inte har någon vattendom, men som har etablerat sig och utnyttjar vattentillgången utan att skada någon annan; för sådana företag föreligger ju inte någon förprövningsskyldighet. Mera tveksamt är det om hänsyn i tredje hand också kan tagas till företag, som inte har någon vattendom och medför skada men som uppfyller förutsättningarna för tillåtlighet. Företagaren har i dessa fall inte ansökt om prövning av vattendomstolen, men om han hade gjort det skulle han säkerligen ha fått tillstånd till sitt vattenuttag, trots att det medför skada och intrång, eftersom nyttan av företaget är så klart högre än värdet av skada och intrång. - Däremot är det helt klart att man inte skall taga

hänsyn till etablerade företag som inte har någon vattendom och som inte heller skulle kunna få något tillstånd till sitt vattenuttag, därför att de inte uppvisar tillräckligt hög nytta i förhållande till värdet av skada och intrång. I detta fall kan ju bevattnaren när som helst efter stämning (jfr 11 kap 17 § 1 st 23) åläggas att upphöra med vattenuttaget.

Då här talats om "etablerade" företag i vatten avses sådana företag på vilka VL är tillämplig - kraftverk, broar, uttag av bevattningsvatten etc. - och som kommit till utförande och alltjämt drivs. Ett vattenföretag som inte kan stödja sig på någon vattendom och som inte heller kommit till utförande åtnjuter endast i mycket begränsad omfattning något skydd vid tillåtlighetsprövningen. Bara i två fall beaktar man skada och intrång på sådant företag, nämligen då det gäller strömfall, som kan byggas ut för kraftproduktion, samt hinder eller försvårande av framtida torrläggning (2 kap 4 §). Andra framtida företag beaktas inte vid tillåtlighetsprövningen utan endast - om de avser allmänt eller enskilt ändamål av betydenhet - enligt 2 kap 13 §. - Tillämpat på bevattningsföretag innebär det sagda att man vid tillåtlighetsprövningen inte tar hänsyn till framtida uttag för bevattningsändamål ur samma vattentillgång, även om man vet att dessa snart nog kan bli aktuella. Vill de framtida bevattnarna trygga sitt blivande uttag av vatten, bör de alltså ge in en ansökan om tillstånd för egen del i så god tid att den hinner prövas samtidigt med den första ansökan. Då träder bestämmelserna i 2 kap 38 § 2 st i tillämpning och vattendomsstolen fördelar det tillgängliga vattnet mellan samtliga sökande eller gör en prioritering mellan företagen. - Ett vattenföretag som otvetydigt haft rätt att utnyttja vattnet men som inte längre drivs, kan vara att beakta även om det ej drivits på några årtionden.

Eftersom man vid tillåtlighetsprövningen räknar upp skada och intrång med 100 och i vissa fall med 150 procent, ger man därigenom redan existerande vattenföretag en favör framför nytillkommande företag. Med tanke på det relativt höga värde som kan åsättas vatten som utnyttjas för bevattning måste dock nytillkommande bevattningsföretag ha goda möjligheter att hävda sig mot andra typer av företag, exempelvis kraftverk. I konflikt med kraftproduktionen finns det också anledning att noga undersöka vad gällande tillstånd till regleringar och utbyggnad verkligen innebär: bara för att ett kraftverk uppförts kanske det inte har rätt att tillgodogöra sig allt tillrinnande vatten under de tider som kan bli aktuella för bevattning.

De hittills behandlade tillåtlighetsbestämmelserna har skyddat motstående enskilda intressen. Andra bestämmelser skyddar de allmänna intressena. Dessa bestämmelser återfinns i 2 kap 3 § 2 st, samt 8, 11 och 12 §§. Av

dessa kanske särskilt bestämmelserna till skydd för fiske och sanitära intressen i ett trängt läge är aktuella för bevattningsföretagen.

Tillåtlighetsbestämmelserna för grundvattenuttag har tillkommit flera decennier senare än motsvarande bestämmelser för ytvattenuttag och uppvisar en modernare konstruktion än de sistnämnda: ingen matematisk vägning av nytta mot skada och intrång utan mera av resursfördelning efter skälighet.

Som villkor för att ett grundvattenuttag som orsakar minskad tillgång på grundvatten inom en annan fastighet skall kunna tillåtas stadgas i första hand enligt 2 kap 44 § 1 st att den andra fastigheten inte berövas vatten som erfordras för dess bruk samt att grundvattentäkt för annat ändamål alltså jämt kan utnyttjas i huvudsakligen samma omfattning som förut. När det gäller fastighetens bruk beaktas alltså inte bara ett pågående grundvattenuttag utan även ett ökat framtida uttag. Om det framtida grundvattenuttaget motiveras av en fastighetsanvändning, som ännu inte kommit till utförande, t.ex. omläggning till en bevattningskrävande gröda, torde dock fordras att omläggningen är ganska omedelbart förestående. Och är ökningen av sådan omfattning eller inverkan på motstående intressen att förprövningsskyldighet föreligger, kan den ej beaktas utan att ansökan inges till vattendomstolen om tillstånd till ökat vattenuttag. - Är det inte fråga om grundvattenuttag för fastighetens bruk utan för annat ändamål, fordras att grundvattentäkten redan anlagts för att uttaget skall kunna beaktas. Möjlighet att beakta intrång på en framtida ökning av vattenuttaget föreligger knappast i detta fall.

Medför ett grundvattenuttag "men av någon betydelse", kan det emellertid i andra hand likväl tillåtas, nämligen om uttaget medför fördel som väsentligt överväger olägenheterna.

Tillåtlighetsbestämmelser till skydd för allmänna intressen återfinns i 2 kap 44 § 2 och 3 st.

Speciella tillåtlighetsbestämmelser gäller för grundvattenuttag till husbehovsförbrukning. Av bevattningsföretagen torde endast sådant som avser smärre trädgårdsanläggningar kunna hänföras till husbehov.

Bestämmelser om jämkning och prioritering mellan flera, hos vattendomstolen samtidigt aktuella ansökningar om tillstånd till grundvattenuttag finns i 2 kap 48 §.

4. Tidsbegränsning och ändring av tillstånd

Om den som ansöker om tillstånd att taga ut vatten förklarar att han inte vill ha ett sådant tillstånd för mer än en begränsad tid, exempelvis 10 år, så får han naturligtvis inte tillstånd för all framtid utan endast för 10 år. Så långt är det inget problem. Men om han söker tillstånd för all framtid och man vet att andra kommer att vilja utnyttja samma vattentillgång om några år, kan det förefalla rationellt att begränsa den förste sökandens tillstånd till kanske 10 år för att då kunna göra en samlad bedömning av samtliga bevattnares vattenbehov. Någon grund för att på detta sätt, mot sökandens vilja, begränsa ett tillstånds giltighetstid finns emellertid inte i VL.

Ett annat sätt att lösa problemet med samordning av ett nu aktuellt företag med andra företag, som blir aktuella längre fram i tiden, skulle kunna vara att under hänvisning till ändrade förhållanden ompröva det tillstånd som meddelas idag då de nya företagen blir aktuella. Inte heller någon sådan tvångsmöjlighet erbjuder VL i sin nuvarande utformning. Men om dagens sökande går med på att hans tillstånd längre fram ändras till hans nackdel, möter det inget hinder mot att förknippa det tillstånd han erhåller med ett förbehåll om sådan omprövning.

Det nu sagda hänför sig närmast till uttag av ytvatten. För grundvattenföretagens del finns vissa möjligheter att trots tidigare tillstånd tillgodose nytillkommande behov, jfr 2 kap 56 §.

5. Ersättning för skada och intrång av vattenuttag

För skada och intrång av vattenuttag skall självfallet betalas ersättning av den som fått tillstånd till vattenuttaget (9 kap 1 § 1 st). Bestämmelserna om ersättning har numera så långt det varit möjligt anpassats till motsvarande bestämmelser i expropriationslagen. Detta har bl a inneburit att tidigare gällande föreskrifter om en med 50 procent förhöjd ersättning i vattenmål fått utgå. Numera räknar man alltså visserligen med ett förhöjt värde på egendom som skadas vid tillåttingsprövningen av vattenföretaget, men ersättningen för skadan utgår inte med någon förhöjning utöver egendomens värde.

Innan man dömer ut några ersättningar i pengar skall man emellertid undersöka om inte skadan kan förebyggas eller minskas genom en skadeförebyggande åtgärd (9 kap 1 § 3 st). Vad som skall ersättas med pengar är den efter vidtagande av åtgärden kvarstående skadan. Bestämmelserna om skadeförebyggande åtgärder avser även att bereda möjlighet att döma ut kompensar-

tion in natura; den brunnsägare som får sänkt vattenstånd i sin brunn till följd av grannens grundvattenuttag kan exempelvis kompenseras genom att bevattnaren åläggs leverera vatten till honom.

Vid uttag av vatten i vattendrag kan bestämmelserna om kungsådra i 1 kap 6-13 §§ bli att tillämpa. Dessa bestämmelser leder i så fall till att vatten i viss utsträckning kan uttagas för bevattning, utan att bevattnaren blir ersättningskyldig gentemot motstående intressen.

Skada på allmänna intressen kompenseras inte genom ersättning enligt 9 kap utan genom avgifter, jfr 2 kap 8 och 10 §§ om fiskeavgift.

6. Former för samverkan om bevattningsföretag

Vid torrläggning av mark inom flera fastigheter bildas enligt 7 kap VL en samfällighet, som kännetecknas av anslutningsrätt, anslutningstvång och bestämda normer för delaktighet och kostnadsfördelning. Någon motsvarande möjlighet till samfällighetsbildning för bevattning tillhandahåller inte VL. De som vill samverka för ett bevattningsföretag är alltså hänvisade till frivillig samverkan eller samfällighetsbildning enligt lagbestämmelser utom VL.

En frivillig samverkan ordnas enklast genom ett avtal, som kan innehålla bestämmelser om fördelningen av vattnet, särskilt i bristsituationer, inköp av gemensamma anordningar som pump och ledningar samt fördelning av kostnader. Härutöver kanske man vill reglera utträde ur företaget och den ekonomiska avräkning som därvid kan bli aktuell samt rätt att i efterhand ansluta sig till företaget. Rätt att anlägga pumpstation på en viss fastighet och ledningar över fastigheterna kan också bli föremål för reglering. I sistnämnda hänseenden kan ett skriftligt avtal få formen av servitut och inskrivas hos inskrivningsmyndigheten i domsagan. I övrigt kan man gardera sig för brott mot avtalet genom villkor om att deltagarna vid försäljning av fastighet skall göra förbehåll, så att den nye ägaren blir bunden av avtalet, samt genom skadeståndsklausul. - En mera utbyggd frivillig samverkan kan få formen av ekonomisk förening eller bolag.

Anläggningslagen och i anslutning därtill lagen om förvaltning av samfälligheter erbjuder vissa möjligheter för fastighetsägare (men ej för arrendatorer) till samfällighetsbildning för bevattningsändamål. Frågan om inrättande av en gemensamhetsanläggning enligt den förstnämnda lagen prövas vid förrättning av fastighetsbildningsmyndigheten. Villkoren för en samfällighetsbildning är dock mer restriktiva än vid samfällighetsbildning enligt 7 kap VL, jfr 1 samt 5-7 §§ anläggningslagen.

7. Kompletterande tvångsrätter för genomförande av bevattningsföretag

Den som erhåller tillstånd enligt VL till uttag av vatten har möjlighet att också få de tvångsrätter att lägga ut ledningar och vidtaga andra anordningar på annans fastighet som fordras för att kunna begagna sig av tillståndet till vattenuttag (2 kap 14 och 45 §§). Motsvarande möjligheter finns vid samfällighetsbildning enligt anläggningslagen. För det fall att tillstånd enligt VL icke söks och samfällighetsbildning enligt anläggningslagen inte är aktuell, kan tvångsrätt till ledningar erhållas enligt ledningsrättslagen.

Vid större vattenuttag från vattendrag kan det möjligen bli aktuellt att genomföra vattenhushållning i vattendragets källsjöar. Behörig sökande till sådan vattenhushållning är var och en som har vattenrätt längre ned i vattendraget; man behöver alltså inte ha vattenrätt i det vattenområde där damm skall byggas (även annans damm kan få användas med stöd av 2 kap 15 §) och regleringsåtgärderna vidtagas. Själva vattenhushållningen är underkastad VL:s bestämmelser om byggande i vatten. Man får alltså i normalfallet tänka sig att utverka vattendomstolens tillstånd till vattenhushållningen. Inte heller i detta avseende tillhandahåller VL några bestämmelser om samfällighetsbildning, då ändamålet är bevattning; 3 kap VL är inte tillämpligt. Detta medför bl a att även om vattenhushållningen är till förmån för ett annat intresse än bevattning, så kan inte företrädnarna för detta andra intresse (exempelvis kraftverksägare och fastighetsägare som erhåller bättre torrläggning) åläggas utge ersättning för någon del av regleringskostnaderna till bevattnarna.

8. Förorening genom bevattning

De juridiska konflikterna vid bevattning torde så gott som undantagslöst hänföra sig till uttaget av vatten. Någon gång kan det emellertid tänkas att bevattningsvattnet efter det att det spritts över marken orsakar olägenhet för den som utnyttjar den yt- eller grundvattentillgång dit bevattningsvattnet avrinner. Det skulle i så fall vara om bevattningsvattnet har en speciell sammansättning: fall lär ha förekommit där bevattningsvatten från Östersjön genom sin salthalt skadat brunnar.

En ytvattentillgång skyddas mot skada av nu angiven art genom miljöskyddslagen (jfr 1 § 2. denna lag). Motsvarande skydd för grundvattentillgång bereder 2 kap 63 § VL. För båda typerna av vattentillgångar kan dessutom gälla särskilt utfärdade skyddsföreskrifter enligt VL (2 kap 14 eller

64 §) eller i form av lokal hälsovårdsordning (65 § hälsovårdsstadgan). Om man för bevattning använder ett vatten som kan skada yt- eller grundvattentillgång, bör man alltså bedöma risken för att sådan skada skall uppstå samt undersöka om några särskilda föreskrifter utfärdats till skydd för vattentillgången.

Hovrättsrådet Åke Wikner, Svea hovrätt, Fack, 103 10 Stockholm

Förteckning över utkomna häften i serien:

Lantbrukshögskolan, Uppsala. Inst. för markvetenskap.

Avd. för lantbrukets hydroteknik. STENCILTRYCK

- Nr 58 Bjerketorp, A. 1973. Envertikalsmetoder med flyttar- eller flymätning för approximativ bestämning av flöde i små vattendrag. Preliminärt förslag. 86 sid.
- Nr 59 Bjerketorp, A. 1973. Fyra metoder för approximativ bestämning av flöde i små vattendrag genom mätning av vattenhastigheten i en enda vertikal. 2:a övers. uppl. 20 sid.
- Nr 60 Bjerketorp, A. 1973. Några metoder för avkortad mätning och beräkning av flöde i små vattendrag. Del I: Avkortade metoder vid flygelmätning: Några allmänna förutsättningar för mätningens procedur och dess utvärdering. 32 sid.
- Nr 61 Andersson, Ö. & Bjerketorp, A. 1973. Vattenföringsmätning i små vattendrag med ytflyttare enligt en maximalhastighetsmetod. 7 sid.
- Nr 62 Håkansson, A., Johansson, W., Berglund, G., Linnér, H. & Eriksson, J. 1973. Resultat av 1972 års täckdiknings-, bevattnings och kalkningsförsök. 88 sid.
- Nr 63 Andersson, Ö. 1973. Underhåll av vattendrag. II: Maskiner och redskap för mekanisk vegetationsbekämpning och slamrensning. 44 sid.
- Nr 64 Eriksson, J. 1973. Undersökning av olika typer av filter vid dränering. 14 sid.
- Nr 65 Sandsborg, J. 1973. Kompendium i elementär hydromekanik. I: Hydromekanikens grunder. 210 sid.
- Nr 66 Sandsborg, J. 1973. Kompendium i elementär hydromekanik. II. Hydromekanikens tillämpning. 116 sid.
- Nr 67 Håkansson, A., Berglund, G. & Eriksson, J. 1973. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. I: Stockholms och Uppsala län. 68 sid.
- Nr 68 Håkansson, A., Berglund, G. & Eriksson, J. 1973. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. II: Södermanlands och Östergötlands län. 81 sid.
- Nr 69 Linnér, H., Sundell, G. & Johansson, W. 1974. Arbetsbehov, investering, och årskostnader för olika bevattningssystem. 58 sid.
- Nr 70 Andersson, Ö. 1974. Underhåll av vattendrag. III: Kemisk vegetationsbekämpning. 15 sid.

- Nr 71 Andersson, Ö. 1974. Föroreningsbelastning i vattendrag och risker vid bevattning med förorenat vatten. 33 sid.
- Nr 72 Håkansson, A., Berglund, G. & Eriksson, J. 1974. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. VI: Skaraborgs län. 109 sid.
- Nr 73 Bjerketorp, A. Beräkning av dämningsskurvor enligt Bakhemeteffelkels integreringsförfarande. Del I: Introduktion jämte översiktstabell över enhetsdämningssvidder.
- Nr 74 Bjerketorp, A. Beräkning av dämningsskurvor enligt Bakhemeteffelkels integreringsförfarande. Del II: Detaljtabeller över enhetsdämningssvidder.
- Nr 75 Bjerketorp, A. 1974. Höjning av nivåerna vid lågvattenföring i Forsmarksåns vattensystem uppströms Lövestabruk. En preliminär utredning. 56 sid.
- Nr 76 Bjerketorp, A. 1976. Några metoder för avkortad mätning och beräkning av flöde i små vattendrag. Del II: Avkortade metoder vid flygelmätning. Vertikalmedelhastighetsbestämning; Historisk och teoretisk översikt. 2:a uppl.
- Nr 77 Bjerketorp, A. 1976. Rörledningars vattenförande förmåga beräknad på fem olika sätt. Tabeller och kommentarer.
- Nr 78 Bjerketorp, A. 1976. Kyrkogårdsdränering. Uppgifter och kommentarer för övningskurs för landskaparkitekturstuderande. 6:e, över-
sedda uppl.
- Nr 79 Andersson, Ö. 1974. Energiutbyte inom lantbruket, speciellt med avseende på bevattning. 8 sid.
- Nr 80 Bjerketorp, A. 1974. Höjning av nivåerna vid lågvattenföring i Forsmarksåns vattensystem uppströms Lövestabruk. Ett yttrande över ett yttrande. 38 sid.
- Nr 81 Johansson, W. 1974. Data om väderlek och agrohydrologiska förhållanden vid Uppsala 1931-1960 och Ultuna 1961-1973.
- Nr 82 Berglund, G., Johansson, W., Eriksson, J. & Linnér, H. 1974. Resultat av 1973 års täckdiknings-, bevattnings- och kalkningsförsök. 92 sid.
- Nr 83 Bjerketorp, A. 1975. Höjning av nivåerna vid lågvattenföring i Forsmarksåns vattensystem uppströms Lövestabruk. 3: Ytterligare förslag till värnutformningar. 55 sid.
- Nr 84 Dahlgren, L. 1974. Grundvattentäkter för bevattning. 22 sid.
- Nr 85 Eriksson, J. 1975. Tropiska jorda. Tropiska jordars näringshushållning.

- Nr 86 Andersson-Sundéll, G., Karlsson, A-B. & Linnér, H. 1975. Erfarenheter av bevattningsmaskiner i praktisk drift. 34 sid.
- Nr 87 Berglund, G., Håkansson, A. & Eriksson, J. 1975. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. IV: Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län. 68 sid.
- Nr 88 Berglund, G., Johansson, W., Eriksson, J. & Linnér, H. 1975. Resultat av 1974 års täckdiknings-, bevattnings- och kalkningsförsök. 86 sid.
- Nr 89 Berglund, G., Håkansson, A. & Eriksson, J. 1976. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. VIII: Västmanlands, Kopparbergs och Gävleborgs län. 82 sid.
- Nr 90 Berglund, G., Håkansson, A. & Eriksson, J. & Linnér, H. 1976. Resultat av 1975 års täckdiknings-, bevattnings- och kalkningsförsök.
- Nr 91 Berglund, G., Håkansson, A. & Eriksson, J. 1976. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. IX: Värmlands och Örebro län.
- Nr 92 Sandsborg, J. 1976. Byggnadsgrunder. Dränering av byggnadsgrunder.
- Nr 93 Berglund, G., Håkansson, A. & Eriksson, J. 1976. Om dikningsintensiteten vid dränering av åkerjord. Resultat av fältförsök med olika dikesavstånd. V: Göteborgs- och Bohus län samt Älvsborgs län.

Denna skriftserie, benämnd Stenciltryck, utges av Avdelningen för lantbrukets hydroteknik vid Institutionen för markvetenskap, Lantbrukshögskolan. Serien utkommer i fri följd och innehåller undersökningsresultat och annat material, som avdelningen funnit angeläget att redovisa, men som av olika anledningar ej befunnits möjligt att framlägga i tryck, exempelvis i den från institutionen utgivna tidskriften Grundförbättring. Sådana anledningar kan vara att ett arbete är för omfångsrikt att trycka, är av mera preliminär natur eller vänder sig till en för liten grupp av läsare.

Serien finns tillgänglig vid avdelningen, och enskilda nummer kan i mån av tillgång erhållas därifrån.

Adress: Lantbrukshögskolan, Inst. för markvetenskap, Avd. för lantbrukets hydroteknik, 750 07 Uppsala 7.

Address: Agricultural College of Sweden, Dept. of Soil Science, Div. of Agr. Hydrotechnics, S-750 07 Uppsala 7, Sweden.